

DEMOKRATIJA? NE, HVALA!

Dmitrij SABOV
(Дмитрий Сабов)

Za većinu Rusa liberalno-demokratske institucije ne znače mnogo. Ceni se samo bezbednost. Putin ima svu vlast, ali nije svemoćan. Rasprava o pivu. Rizici i iskušenja autokratije

KRAJEM LETA I POČETKOM JESENI

2004. godine Rusija je doživela četiri tragedije, koje se mogu odrediti kao nacionalne i definisati kao „ruski 11. septembar“. Dva avionska atentata, eksplozija u moskovskom metrou i uzimanje talaca u školi u Beslanu dogodili su se u manje od dve sedmice. To je bez sumnje previše i za kriterije Rusije, u kojoj je od početka XXI veka beležen najmanje jedan veliki teroristički čin godišnje. Ovaj put se preteralo. Zato se ne treba čuditi što je vlast odgovorila, između ostalog i tražeći direktno od glasača još šira ovlašćenja da bi savladala terorizam. A zašto joj sad ne bismo dali ta ovlašćenja, kad smo joj ih u prošlosti i sami nudili?

No, evo kratkog pregleda. Pretposlednji „ruski 11. septembar“ desio se u zimu 2004. godine, kada je, u vreme najvećeg prometa, bomba raznela vagon moskovskog metroa, pun putnika. Oktobra 2002. oko hiljadu gledalaca mjuzikla „Nord-Ost“ držani su nekoliko dana kao taoci, posle čega je usledio napad specijalaca i upotreba gasa. Prvi dokaz snage terorista imali smo u Moskvi dve godine pre nego što će se u Sjedinjenim Američkim Državama dogoditi 11. septembar. Bilo je to u jesen 1999. godine, kada su u Moskvi i u Volgondonsku neke zgrade dignute u vazduh – stanari koji su otišli na spavanje nikada se više nisu probudili, a cele porodice poginule su u snu. Ukupan broj žrtava svih tih tragedija računa se u hiljadama, iako tačnu cifru verovatno niko neće moći da utvrdi. Zvanična statistika prosto nije u stanju da izbroji ni one koji su umrli od infarkta pred televizorom, niti one koji se plaše da noću zaspu u sopstvenoj kući, da koriste metro, da putuju avionom, da pošalju decu u školu ili u pozorište.

Gledajući sa strane, reklo bi se da će Moskva, za teroriste najranjivija tačka Rusije, samo neko vreme nositi ožiljke ovih tragedija, posle čega će rane zarasti. Ali nije tako. Istina je da ništa, pa čak ni bol, ne može da parališe na duže vreme jedan veliki grad, koji obrće gomile novca i godinama se ubraja

među najskuplje gradove u svetu. Ali je isto tako istina da je, posle toliko godina života pod ovim Damoklovim mačem, postala sasvim očigledna još jedna žrtva terorizma, a to je građansko društvo, koje u Rusiji nikada nije zaista rođeno.

Niko, uključujući i štampu, za njim nije naročito žalio, iako je, pre nego što će početi prvi čečenski rat i pre nego što će se odnosi među raznim nivoima vlasti razjasniti pomoću tenkova, znatan deo biračkog tela zagovarao građansko društvo. Ni vlast ga ne smatra žrtvom, iako joj je potpuno jasno da je do sada glavni i jedini uspeh u borbi protiv terorizma upravo disciplinovana podrška društva, koje ipak nije postalo građansko. Sa svakim novim atentatom stanovništvo je sve spremnije da vlasti odobri sva prava koja ova zatraži, samo da bi se osvetilo „onima“, da bi moglo spokojno da se kreće gradom i da šalje decu u školu.

Nije da su Rusi zbog stabilnosti i bezbednosti spremni da se odreknu demokratije. Takvo pitanje se u savremenom svetu ne postavlja. Reč je o tome da odgovor na pitanje kuda da usmeri svoj gnev i kako da raspozna prioritete u borbi protiv terorizma Rusija poverava vlasti, kao što ga je Amerika poverila predsedniku Bušu. On je upotrebio to ovlašćenje da u Iraku započne rat za slobodu Amerike, dok je naš predsednik Putin započeo drugi čečenski rat da bi nas oslobodio straha od atentata. I tu je primenjen „obrazac 11. septembra“, samo dve godine ranije. Odmah posle eksplozije zgrada u Moskvi i Volgodonsku.

Ali Rusija nije Amerika, gde demokratija postoji već dva veka. Naša demokratija ima samo petnaest godina, ako računamo od izbora 1988. godine, prvih slobodno izvedenih još u ondašnjem Sovjetskom Savezu. Taj period pokazao se dovoljnim za skoro potpuno uništenje svake veze između države i građana. Društvo je prikupilo jedan krajnje neznatan broj demokratskih tekovina i navika, i ako sa svakim atentatom izgubi delić tog prtljaga, šta će ostati od našeg života kad fragmente naše slobode žrtvujemo borbi protiv terorizma? Ako ostavimo ideologiju po strani, pitanje glasi: da li je država u Rusiji sposobna da garantuje bezbednost svojih građana, koji su spremni da se odreknu praktično svega?

Pivski puč

Poslednja žrtva, za sada, koju je Rusija prinela na oltar borbe protiv terorizma je, izgleda, pivo i njegova potrošnja na ulici. Nedavno je Duma, na predlog poslanika Valerija Draganova, skoro jednoglasno (samo jedan poslanik 54 | je glasao protiv) zabranila najevidentniju liberalnu tekovinu zemlje, koju su

mnogi Rusi cenili više od slobodnih izbora ili slobode štampe. Ova prava koja su stalno zahtevala žrtve i napore, na kraju su ih zamorila.

Značajno je pritom da „zabranu piva“ nisu tako odlučno zahtevali ni policija ni saradnici obaveštajne službe, od kojih demokratsko društvo uvek može da očekuje neprijatnosti. Najradikalniji su bili lekari. Nacionalni toksikolozi su iskoristili činjenicu da su državnici ustali protiv ukorenjenih ruskih loših navika i jednoglasno počeli da tvrde da je „sloboda pića“ proizvela generaciju mladih alkoholičara. To je generacija adolescenata, od 13, 14 godina, ili nešto više. Radi se o „vršnjacima“ ruske nezavisnosti. Naime, posle ekonomske krize 1998. godine, vlast se opredelila za podršku proizvodnje nacionalnog piva, zato što je bila ekonomičnija od uvoza. Umnožile su se ruske vrste piva i pokrenute su javne kampanje koje su brzo proizvele masovnu upotrebu nacionalnog piva od strane mladih. Pre usvajanja navedenog dekreta pokušalo se stati na put začetku alkoholizma ograničavanjem prava na reklamiranje samo na noćne lokale, za koje se pretpostavljalo da ih ne posećuju maloletnici. To je, međutim, prošlo bez ikakvih rezultata. U Sovjetskom Savezu pivo i slobodna prodaja nisu uopšte postojali. Ali u novoj Rusiji, gde se pivo nije ni smatralo alkoholnim pićem, nije bilo nikakvih ograničenja njegove potrošnje na ulici. Jedno od prvih dostignuća Jeljcinove demokratije 1991-92. godine bile su tezge pune, pored ostalog i uvoznog piva. I što je više njegova cena padala, to je Rusija bila veselija. Sada izgleda da se proces obrnuo: Rusija se otreznila, a vlada ograničila prodaju piva i njegovu potrošnju na ulici, ali pošto kafe nisu svakom pristupačne, vrlo verovatno ćemo kao posledicu imati porast potrošnje votke. I to u kući¹.

Šta još možemo izgubiti, a šta dobiti

Odnos Rusije prema demokratiji je krajnje nepredvidljiv. Slučaj piva, koji deluje samo kao kuriozitet, u stvari ima dublji smisao. To je jedan od onih slučajeva zahvaljujući kojima se vidi koliko su vlast i društvo u Rusiji u stanju da jedno drugo sateraju u ćorsokak.

Tokom dve decenije u kojima ni vlast ni društvo ni na trenutak nisu zastali u uzajamnom menjanju, u političkoj i ekonomskoj praksi kao i u ruskoj ideologiji, nagomilale su se ogromne naslage apsurdna. Svi ti apsurdi nisu samo duboko proželi svakodnevni život: neko na tome zarađuje, što na kraju devalvira ključne političke pojmove. Na primer, za većinu ruskog stanovništva, kako pokazuju istraživanja, reč „demokratija“ sinonim je za propast i organizo-

¹ *Коммерсант*, 28.10.2004.

vanu krađu, sprovedenu pod parolom privatizacije u godinama Jeljcinovog predsednikovanja. Sloboda govora je za većinu ljudi beskorisna i nepotrebna, iza nje se kriju interesi oligarha koji su izveli tu privatizaciju. Rusko stanovništvo je usvojilo te žalosne istine još na prelazu između dva milenijuma, sa izborom Vladimira Putina za predsednika.

Sada je pak jasno da i stabilizacija, zbog koje su se ljudi odrekli demokratije i slobode govora, ne stoji mnogo bolje. *Izvestija* je 19. oktobra 2004. godine objavila zanimljivo istraživanje organizacije „Društveno mnjenje“, po kome 67 odsto ruskih građana smatra da „u zemlji nema više ničeg stabilnog“ (samo 22 odsto je ubeđeno u suprotno), dok se 57 odsto anketiranih oseća ugroženim. Značajno je da je istraživanje izvedeno mesec dana posle Beslana i da u svojim napomenama sociolozi ne kriju povezanost takvih rezultata sa „moralnim šokom izazvanim nizom atentata, koji su na svest masa ostavili veoma traumatičan utisak“ (rekao je zamenik direktora Centra političkih tehnologija, Boris Makarenko).

Vođa istraživačke grupe „Merkator“, Dmitrij Oreškin, još je kategoričniji: „Putin je dosta dugo – više od pet godina – bio predsednik nade“, rekao je „i odjednom, bilo je jasno da ni on nije svemoćan. Zato mu se sada ispostavlja račun za sve što se dešava. To je veoma nepravedno, ali najstrašnije je to što je nezahvalnost naroda isto toliko neobuzdana koliko i ljubav“.

Drugim rečima, ako ne politički, onda psihološki, ljudi okrivljuju vlast za terorističke atentate. Vladimir Putin je (iako, po ispitivanju Centra Levad od kraja septembra, njegov lični rejting nije pao, već se naprotiv podigao na 72 odsto²) osetio tu tendenciju pre bilo kog ispitivanja. Zato je i predložio reforme, u kojima su mnogi ruski analitičari videli očajnički pokušaj da se spasi integritet zemlje i da se stvari nazovu pravim imenom. To znači podvući crtu pod demokratiju Jeljcinovog perioda i ponovo razmotriti neke njene postulate. Ne može se reći da je taj proces počeo tek sada, on je već bio u toku. Po Vitaliju Tretjakovu, za aktuelnog predsednika osnovna vrednost uvek je bila prvo Rusija, pa tek onda demokratija³. Sada, on to govori glasno: osim piva, povučena je iz optičaja i ona demokratija od koje, po dobro poznatim Jeljcinovim rečima, treba „uzeti sav mogući suverenitet“.

Sada je potrebno početi lečenje. Novine koje predlaže predsednik su poznate. Glavne se odnose na povlačenje izbornosti regionalnih guvernera Ruske Federacije, i prelazak na izborni sistem koji se zasniva na stranačkim listama na izborima za zakonodavne organe. Te mere dovoljno jasno objašnjavaju Putinovu logiku: kriza bezbednosti, koja je usledila posle terorističkih atentata

² *Коммерсант*, 1.10.2004.

56 ³ *Российская газета*, 16.10.2004.

2004. godine, a naročito posle Beslana, ne može biti prevaziđena bez prethodnog rešavanja krize vlasti, koja je nasleđena od Jeljcinovog sistema.

Sistem guvernera legitimisanih narodnim glasovima čini se demokratskim. U stvari, kada stignu do vrha vlasti regionalni lideri su obično koncentrisali u svojim rukama svu vlast, regionalno vlasništvo i Ustav, i preraspodeljivali finansijske tokove koji su dolazili iz centra. Sve to nije imalo mnogo veze sa demokratijom, ali ovaj tip sistema pomogao je Borisu Jeljcinu da ne ustupi vlast komunistima, kada se početkom 1996. godine otkrilo da je njegova popularnost pala skoro na nulu. Jednostavno, Jeljcin je razdelio vlast, a Putin je rešio da je ponovo sakupi. Budući da se posle Beslana pojavila opasnost širenja čečenskog konflikta na celi severni Kavkaz, ta odluka je razumljiva. Možda i neophodna.

Problematicniji je drugi predsednikov predlog, to jest ideja izbora na bazi stranačkih lista umesto prethodnog sistema, po kome su poslanici birani i na osnovu lista i jednomandatnih krugova. Cilj tog predloga da u današnjoj Rusiji stvori jake partije, uticajne i u društvu ukorenjene, čini se prosto nerealnim. Na prvom mestu zato što je reforma primenjena odozgo, a onda i zato što nijedan sličan pokušaj do sada nije dao očekivane rezultate.

Osim toga neizvesno je da li će se stvar završiti na tome. Kada bude jasno u kom pravcu vetar duva, naći će se mnoštvo ljudi koji će želeti da idu i dalje od predsednika. Već je, uostalom, bilo zalaganja za neophodno ograničavanje slobode štampe u izveštajima o terorističkim atentatima i za preispitivanje zakona o mas-medijima, kao i zalaganja za uzimanje rođaka terorista za taoce i za oslobađanje od krivične odgovornosti organa bezbednosti. Nema sumnje da su mnogi od tih predloga namerno provokativni, usmereni na diskreditaciju predsednika, koji je doveo do sloma Jeljcinovog sistema. Taj sistem, naime, još ima mnogo zaštitnika u najrazličitijim organima vlasti, uključujući i tajne službe.

Ali možda najveći rizik sadrži u sebi opoziv izbornosti guvernera, zbog pripisivanja još veće odgovornosti prvoj figuri države i faktičkog pretvaranja predsednika u jedinog predstavnika vlasti dužnog da polaže račune biračima. Građani su izgleda spremni da prihvate ovu situaciju – i to, kako se govorilo u sovjetskom periodu – zajedno sa svim posledicama koje iz nje mogu proizaći.

Prevela: Ana Luburić